

Nicolau Primitiu i la Secció de Toponímia del Centro de Cultura Valenciana (1942-1951)

JOSEP DANIEL CLIMENT
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

L'inici de les activitats del Centro de Cultura Valenciana després de la Guerra Civil, com de moltes altres entitats, fou molt difícil i problemàtic. Primer que res, calia nomenar una nova Junta de Govern, tot i que de manera provisional, i s'elegí de director degà a Teodor Llorente Falcó el 15 de setembre de 1939. Poc després, el 16 de novembre del mateix any, es demanava autorització al governador per poder convocar actes públics.

Començava la llarga i trista postguerra, en la qual tants valencians i valencianes van haver de patir una dura i cruenta repressió per part dels "guanyadors" de l'enfrontament bèl·lic.

Pel que feia a la vida del Centro de Cultura Valenciana, el 10 de març de 1940 es reuní la Comissió de Depuració de l'entitat, nomenada pel governador civil que "acuerda sean admitidos todos los Directores de número, excepto los señores que a continuación se consignan, los cuales quedan sujetos a expediente: Bernardo Morales Sanmartín, Francisco Almela y Vives, Carlos Salvador Gimeno, Emilio Gómez Nadal, Antonio Igual y Úbeda".¹ Posteriorment, altres membres de la institució també seran depurats per un motiu o altre i, en tot cas, els directors no depurats havien d'enviar una declaració jurada de la seua actuació "durante la etapa roja".²

Siga com siga, la vida del Centro de Cultura Valenciana havia de continuar, i el 25 de gener de 1941 s'elegeix una nova Junta de Govern presidida per Francesc Martínez Martínez, amb la participació de Teodor Llorente com a vicedirector, Salvador Carreres com a

¹ Arxiu del Centro de Cultura Valenciana, carpeta "Vida acadèmica. II etapa 1939-1957". Al poc de temps, en resoldre's els expedients de depuració, algunes d'aquestes persones, com ara Carles Salvador, foren admesos altra vegada en l'entitat cultural amb els mateixos drets.

² Acta de la sessió del 23 de novembre de 1940. *Llibre d'Actes de la Junta de Govern del Centro de Cultura Valenciana, 1938-1948.*

secretari i Nicolau Primitiu com a bibliotecari. Ara bé, sembla que la vida de la institució valencianista era més bé escassa, i segons escrivia Nicolau Primitiu al seu diari personal, pràcticament, només acudia ell i alguna altra persona a les reunions convocades (Gómez Casañ 1997: 128). De les Seccions existents abans de la guerra només s'autoritza el funcionament de la d'Etnologia i Folklore i la d'Antropologia i Prehistòria.

Ben prompte, Nicolau Primitiu inicià les activitats de la Secció d'Antropologia i Prehistòria, de la qual era president des de 1927, i el 15 de febrer de 1941,³ suggerí la conveniència de desdoblar-la, i més tard, el juny de 1942, plantejà la creació d'una altra secció, la de toponímia i paleotoponímia, proposició que no es materialitzarà fins a un any més tard, el maig de 1943. Primerament, ens ocuparem de seguir detalladament el procés de creació d'aquesta secció, i després ens referirem als treballs que dugué a terme fins a la seua dissolució, allà per l'any 1951.

Nicolau Primitiu plantejà formalment la petició de desdoblament de la Secció d'Antropologia i Prehistòria en la sessió del 5 de Juny de 1942, en la qual presentà el següent escrit que resumeix el procés de canvi de la Secció d'Antropologia i Prehistòria en una altra diferent, que s'anomenaria de Prehistòria i Arqueologia, i la creació d'una nova, amb el nom de Toponímia i Paleotoponímia:

“Centre de Cultura Valenciana. A la Honorable Junta de Govern. Honorables Senyors:

El dejús signat, En Nicolau Primitiu Gómez Serrano, Director de Número i President de la Secció d'Antropologia i Prehistòria, té la honor de participar a tan Honorable Junta de Govern ço que's segueix:

Acordada en 1927 la creació de quatre Seccions de treball en el Centre de Cultura Valenciana, tinguérem la alta honor d'estar designat per a organitzar i presidir la d'Antropologia i Prehistòria, celebrant la primera sessió el dissabte set de Gener de 1928, acordant celebrar les següents els primers dilluns de cada mes, no festius; ço que hem vingut complint sens més interrupcions que les causades per força major, com la Guerra Civil passada, com atestigüen les seues actes, que, en acabar el curs, si us plau, aniran a l'Arxiu del Centre.

Durant més de catorze anys hem fet treballs de Prehistòria i alguns d'Arqueologia pre, proto i històrica; apenes, emperò, hem pogut fer res d'Antropologia, sostenint la Secció tal com ens l'encarregàreu ab l'esperança de que algun dia, altre Director de Número, especialitzat en ella, volgués prendre-la; i, com no ha estat aixís i les nostres aficions van hui per altra part on creguem que, encara que ja poc, podem donar algun fruit, desitgem que doneu per acabada la nostra missió en la dita Secció d'Antropologia i Prehistòria.

Per ad aquesta ens permetem exposar a l'elevat criteri de la Junta, la conveniència d'anomenar President al qui és hui son Sota-President, Director de Número en Joan Josep Senent Ibàñez, home més enterat i actiu que'l qui sotascríu i qui donarà, segurament, més llustre al Centre.

No obstant, ens permetem fer observar la conveniència de separar-li la Sub-Secció d'Antropologia i afegir-li, si hi ha cas, la d'Arqueologia, que hui no funciona com a tal, i que, de fet, és la de Prehistòria que s'en ocupa de vegades un molt anacrònicament.

³ “El Sr. Director Decano propone que se cree la Sección de Ciencias Naturales; interviene el Sr. Primitivo que cree sería mejor el desdoblamiento de la Sección de Prehistoria y después de intervenir otros Directores de número, se acuerda dejarlo sobre la mesa para mejor estudio, como así mismo la creación de la Sección de Geografía”. Acta de la sessió del 15 de febrer de 1941. *Llibre d'Actes de la Junta de Govern del Centro de Cultura Valenciana, 1938-1948.*

Aixís, doncs, aquest curs acabaria les seues tasques, definitivament, la Secció d'Antropologia i Prehistòria i el curs següent podria encetar les seues la més apropiada de Prehistòria i Arqueologia, regentada per En J. J. Senent Ibàñez, Director de Número, si bé us plau.

Arribats ací volguérem, encara, ocupar una estona la vostra atenció, demanant-vos que penseu en la conveniència de crear una nova Secció per a l'estudi especialíssim de la Toponímia i Paleotoponímia, estudi important, més cada dia, com a factor de la investigació històrica, i que va prenent plaça junt a la Cronologia i la Geografia, per sa importància; i per a la qual Secció brindem a la Junta la nostra modesta cooperació, encara que convençuts de que altres Directores heu farien millor.

Per tant i resumint, exposem a la vostra alta consideració:

- a) Que acabe aquest curs, definitivament, les seues tasques la Secció d'Antropologia i Prehistòria, encetades el set de gener de 1928.
- b) Que s'arxivem les seues actes i papers.
- c) Que's cree una nova Secció de Prehistòria i Arqueologia.
- d) Que's nomene per a organitzar-la i presidir-la el Director de Número En J. J. Senent Ibàñez.
- e) Que passen ad aquesta Secció els objectes arqueològics, solts o en paquet i fitxer corresponents de la Secció d'Antropologia i Prehistòria, una volta aquesta termine les seues tasques, aixís com també els Agregats-Col·laboradors, en tant no manifesten contrari desig.
- f) Que siga creada una nova Secció de Toponímia i Paleotoponímia, dedicada a l'estudi dels noms de lloc, en general i, especialment de l'antic Realme de València.
- g) I que, per a organitzar aquesta Secció es faculte al sotasignant.

Qui espera, respectuosament, la vostra decisió. Déu vos guart molts anys, per a bé de la Cultura Pàtria. València, 2 de Juny de 1942".⁴

Tot i que en aquesta sessió s'aprovà la proposta de Nicolau Primitiu, la nova Secció de Toponímia i Paleotoponímia no entrà en funcionament fins a pràcticament un any després. Uns dies abans, la premsa de l'època es féu ressò de l'esdeveniment:

"El Centro de Cultura Valenciana, continuando sus trabajos, que cada vez se extienden más a nuevas ramas del saber, creó hace poco la Sección de Toponimia i Paleotoponimia, dedicada, como ya su título indica, al estudio de los nombres de lugar antiguos y modernos, designando para su organización y dirección al Director de Número don Nicolás Primitivo Gómez.

Después de los necesarios trabajos preparatorios, el próximo día 6 de mayo, a las seis de la tarde, se inaugurará la Sección con la primera lección del curso. Los señores Directores, Agregados-Colaboradores y aficionados a esta clase de estudios pueden mandar su adhesión al Centro de Cultura Valenciana o al domicilio del Director de la Sección" ("Valencia al día", *Las Provincias*, 1 de maig de 1943).⁵

Tal com s'havia anunciat, el 6 de maig de 1943 se celebrà la primera sessió sota la presidència de Nicolau Primitiu, on s'elegí la Junta de Govern de la Secció i s'aprovà el

⁴ Arxiu del Centro de Cultura Valenciana. Carpeta Secció de Toponímia i Paleotoponímia.

⁵ Vegeu també "El Centro de Cultura Valenciana en el 1942", *Almanaque Las Provincias para 1943*, p. 213-214.

Reglament de funcionament.⁶ Seguidament reproduïm l'acta de la primera sessió de la Secció de Toponímia i Paleotoponímia:

“Centre de Cultura Valenciana. Curs de 1942-1943. Secció de Toponímia i Paleotoponímia. Acta de la Primera sessió:

Presentes: President, Emili Lluch, J. Gasch Juan, Joan Carles,⁷ Pérez Caballero, P. Gómez Senent, J. J. Senent, Faubel Talayero, Víctor Bueso, Víctor Gonsàlves i públic divers.

En el dia de dijous en el que hem comptava sis de maig de mil noucents i quaranta tres, els senyors anotats al marge foren ajustats en la Cambra de baix de la del Consolat de Mar de la Llotja de València; i estant l'hora de les sis i mitja del capvespre el President designat per la Junta de Govern del Centre de Cultura va obrir-hi la sessió, en la qual foren tractats els assumptes següents:

I.- El President va llegir l'ofici de creació de la Secció de Toponímia i Paleotoponímia en el que se li ordena la seua organització, en nomenar-lo President.

II.- A continuació va donar compte dels treballs fets per a la coordinació d'elements necessaris per al funcionament de la Secció i redacció i aprovació del reglament per el que s'ha de regir, donant lectura del mateix, a continuació. Tant l'ofici com el reglament s'uneixen a l'acta.

III.- Seguidament ell mateix donà lectura a la primera seda de Directors Corresponents Agregats i Agregats Col·laboradors que havien enviat la llur adhesió verbalment o per escrit, la qual seda s'uneix així mateix a l'acta, advertint que, segons el reglament els Directors de Número són Agregats per dret propi, no constant en les sedes d'Agregats i rònegament en les actes de les sessions que assisteixquen.

IV.- El President donà lectura a la Comissió de Govern de la Secció que tenia que presentar a l'aprovació de la Junta de Govern, què és la següent:

President: En Nicolau Primitiu, Director de Número, designat per l'ofici de la Junta de Govern. Sots-President: N'Emili Lluch Arnal, Director de Número electe. Director d'Excursions: En Manuel Vidal López, Director Corresponent. Secretari: En Josep Gasch Juan, Director Corresponent. Sots-Secretari: En Primitiu Gómez Senent, Agregat-Col·laborador.

V.- Tot seguit el President va donar la seua primera lliçó sobre Toponímia General, classificació i metodologia.⁸

VI.- Acabada la lliçó es va reunir la Comissió de Govern provisional per a prendre'ls acords pertinents. El Director d'Excursions va excusar la seua assistència per corresponència, per impossibilitat.

VII.- Fon acordat celebrar en el successiu les sessions tots els divendres no festius a les 6,30 del capvespre. El primer divendres del mes, no festiu es celebrarà sessió oficial ab lectura de l'acta. Les lliçons seran celebrades en una de les sessions; emperò s'acordarà cada volta i s'avisarà per la premsa, si és possible.

⁶ Per la seua significació i rellevància, i tractar-se d'un document inèdit, reproduïm a l'Apèndix Documental el Reglament de la Secció de Toponímia i Paleotoponímia, tal i com fou aprovat en aquesta sessió.

⁷ Es tracta de Joan Carles Llemosí.

⁸ En aquests anys, Nicolau Primitiu publicà diversos articles sobre toponímia on incloïa referències a qüestions metodològiques sobre aquesta disciplina. Sobre aquesta qüestió, vegeu Climent-Casanova (2003: 253-304).

VIII.- El Sots-President va llegir un estudi sobre la toponímia de Nàquera i promet posar-lo en forma publicable per als Anals del Centre.⁹

IX.- Es va parlar sobre diferents aspectes de la Toponímia i mètodes a emprar per a la seua recolecció i estudi, prenent la paraula entre altres els Srs. Gasch, Carles, Pérez-Caballero, Faubel, Gonzàlves i Lluch, fent observacions interessants per al treball futur.

X.- I com no hi havia més assumptes de què tractar en la ordre del dia ni's va demanar més la paraula per ningú dels presents, la Presidència va cloure la sessió a les huit i mitja del capvespre. València, a quatre de Juny de 1943. El president: Nicolau Primitiu. El sots-secretari: Primitiu Gómez".¹⁰

Pel que fa als integrants de la recent creada Secció de Toponímia i Paleotoponímia, s'ha de dir que Nicolau Primitiu presentà una llista dels membres, molts d'ells també presents en l'anterior Secció de Prehistòria i, sobretot, amics i coneguts de l'il·lustre valencianista, als quals els havia fet saber personalment o per carta el seu interès perquè s'incorporaren a l'esmentada Secció. La llista completa de membres de la Secció en el moment de la constitució és aquesta:

Directors de Número: Francesc Martínez Martínez, Josep M. Manuel Cortina i Pérez, Nicolau Primitiu Gómez Serrano, Carles Salvador Muñoz,¹¹ Joan Josep Senent Ibáñez, Emili Lluch Arnal.

Directors Corresponents: Josep Gasch Juan, de Villar del Arzobispo; Andreu Monzó Nogués, d'Albalat dels Tarongers; Manuel Vidal López, de Sagunt.

Agregats Col·laboradors: Joan Carles Llemosí, Joan Pau Pérez Caballero, Joan Antoni Gómez Trénor, Domènec Gómez Senent, Primitiu Gómez Senent, Vicent Nicolau Balaguer, Baldomer Vendrell Gómez, Josep M. Parra Ballester, Leopold Piles Ros, Àlvar Faubel Talayero, Francesc Navarro Navarro, Francesc Garcia Gascón, Emili Vilella Garcia, Vicent Francés Gadea, Manuel Pelegrí Palop, Emili Ramon Llin, Manuel Carbonell Sanz, Enric Soler i Godes.

Al poc de temps, a l'inici del curs 1943-44, es van afegir les següents persones:

Directors Corresponents: Carmel Giner Bolufer, de Pego.

Agregats Col·laboradors: Víctor Bueso Bellot, Víctor Gosàlvez Gómez, Francesc Esteve Genovés.¹²

Pel que fa a la tasca desenvolupada per aquesta Secció des de 1943 fins a 1951, any de la seua desaparició, tenim informació detallada sobre els primers cursos, ja que en la revista *Anales del Centro de Cultura Valenciana* (núm. 12, març - agost 1945, p. 56-69), Nicolau Primitiu publicà un resum de les activitats dutes a terme al llarg dels cursos 1942-43, 1943-44 i 1944-45. A més a més, en ocasions, la premsa de l'època també oferia referències de les reunions¹³ i publicava un extracte del contingut de la sessió, normalment redactat per Nicolau Primitiu.

⁹ L'article d'Emili Lluch aparegué sota el títol "Unas notas sobre la toponímia del término de Náquera", *Anales del Centro de Cultura Valenciana* (Segona època, núm. 10, setembre-desembre 1944, p. 222-232).

¹⁰ Arxiu del Centro de Cultura Valenciana. Carpeta Secció de Toponímia i Paleotoponímia.

¹¹ Al llarg de diversos anys, sense cap motiu que ho justificara, el segon cognom de Carles Salvador i Gimeno apareix substituït pel de Muñoz. Anys després, aquest li farà veure a Nicolau Primitiu l'errada i serà esmenada a partir d'aquell moment.

¹² Sobre l'estructura del Centro de Cultura Valenciana, vegeu Roca Traver (1996: 31-34).

Pel que fa a les activitats del primer curs, i pel que respecta a la tasca concreta de Nicolau Primitiu reproduïm el que diu *Anales*:

“El presidente dio, durante este curso, tres lecciones sobre Toponimia. En su primera trató de la Toponimia General, extendiéndose en consideraciones sobre su importancia lingüística, histórica y etnográfica y exponiendo algunas de sus ideas sobre Geografía, Estratigrafía y Metodología toponímicas, y clasificando la Toponimia en dos grandes grupos: Neotoponimia y Paleotoponimia.

La segunda lección versó sobre Neotoponimia, tratando de sus generalidades y dando una extensa clasificación de los topónimos de este grupo y explicando la Metodología a seguir para su recolección y estudio; y en la tercera lección se ocupó de la Paleotoponimia, sus definiciones, su extensión, su inestabilidad, su clasificación y metodología.¹⁴

Fueron estudiados, entre otros, los topónimos Ulldecona y Tarragona, deduciendo que el primero significa «atalaya» del segundo, según ya fue publicado en su día”.¹⁵

Al curs següent, una de les qüestions tractades fou l'existència de topònims semblants entre el valencià i l'andalús, i sobre els possibles orígens d'aquests. En aquesta ocasió, Nicolau Primitiu aprofità per exposar la seua teoria sobre l'existència d'una primitiva llengua preromana que s'estenia al llarg de, pràcticament, tota la península ibèrica:

“Durante el curso siguiente [1943-44] continuaron los trabajos con creciente intensidad. El mismo señor Gosálvez Gómez inició la discusión sobre el prólogo de don Nicolás María López a las *Cartas finlandesas*, de Ángel Ganivet, especialmente el párrafo que dice: “...que los granadinos de hoy procedemos principalmente de gallegos y catalanes, mezclados con moros y judíos...”. El presidente abundó en la opinión de que, tal vez, la afirmación indicada tuviese por base la repoblación granadina a la expulsión de los moriscos, como consecuencia de la rebelión de Aben-Humeya, y alegó que, parte de la toponimia, especialmente de Las Alpujarras, que parece gallega o catalana, es anterior a dicha expulsión, ya que figura en la distribución que se hizo de tierras a los nuevos pobladores: Capileira, Padules, Poqueira... son gallegos, pero también podrían ser Portugueses, y son conocidas las grandes relaciones entre Portugal y Andalucía en muchos

¹³ A tall d'exemple, citem unes referències de l'any 1946: *Las Provincias*, 12 de gener de 1946; *Las Provincias*, 2 de febrer de 1946; *Las Provincias*, 13 de febrer de 1946; *Jornada i Levante*, 5 de març de 1946; *Levante*, 9 d'abril de 1946 i *Las Provincias*, 10 d'abril de 1946; *Levante i Las Provincias* 7 de maig de 1946; *Las Provincias* 27 de juny de 1946.

¹⁴ En nota a peu de pàgina, la revista informa que “estas tres lecciones van a ser publicadas en un volumen”. Segurament aquesta seria la intenció de Nicolau Primitiu però, dissortadament no va poder complir els seus desigs, encara que, com ja hem dit, trobem referències sobre aquests conceptes en els articles següents: “De Paleotoponímia. Sobre los sufijos toponímicos -N y -NT” (*Almanaque Las Provincias* per al 1943, p. 393-403); “Neotoponímia castellanense” (*Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, t. XXI núm. 3, maig-juny 1945, p. 153-160); “De Paleotoponímia valenciana: Onda i Quartonda” (*Anales del Centro de Cultura Valenciana*, 1949, núm. 21, p. 65-99) i “De Paleotoponímia valenciana” (*Almanaque Las Provincias* per a 1952, p. 173-177).

¹⁵ Es refereix als articles “Ull-de-Cona” i Terra-Cona” apareguts a *Las Provincias* el 8 de novembre i el 13 de desembre de 1925 dins la sèrie *Salterio Toponímico. El lenguaje balear-catalán-valenciano en la toponimia*.

momentos de la Prehistoria y aun en la época ibero-tartésica, como parece deducirse de los versos 178 a 182 y otros, de la *Ora Marítima*, de Avieno.

La existencia de nombres como Albuñol, cuya réplica existe sólo en Valencia, cerca de la capital (Buñol, Rafelbuñol y *Les Penyes de Bunyol*, Serra) y en Buñola, población de la isla de Mallorca, hacen suponer gentes del Levante iberopeninsular, en Andalucía, en una época no fácil de determinar. Simonet compara Buñol y otras formas al bajo latín *vineola* y *viniola* y supone que Albuniel, posible variante, sea la antigua *Viniolis*, lo que da a Buñol un abolengo premahometano.

Esto unido a la existencia popular de *pae* (padre) y *mae* (madre) portugueses, junto a *pare* y *mare*, valencianos, que no se limitan a Granada, permiten suponer, en tiempos tal vez muy remotos, una gran influencia sobre Andalucía de estas dos regiones de la Iberopenínsula, aunque algunas citas les parezcan anacrónicas a los latinómanos”.

A més a més, durant el curs 1943-44, Nicolau Primitiu també impartí dues *lliçons* més als membres de la Secció de Toponímia i Paleotoponímia. Pel que feia a la primera, la revista *Anales* informava que:

“El presidente dio una lección acerca de la Toponimia falsamente arqueológica, estudiando, entre otros, la Cenia, nombre de una partida de Museros, el cual parece proceder de las ruinas de un *podium*, resto de una *villa* romana, que excavaron los busca-tesoros, dejando un hoyo que se supuso “cenia” y dio nombre a la partida, según pudo averiguar. La partida de *La Torreta*, de Náquera, debe el suyo a los restos de un al parecer *compitum*, de otra *villa* romana, cuyos restos se encuentran en la confluencia de dos antiguos caminos, yendo uno de ellos de Sagunto a Liria. Citó asimismo el caso del *Castell vell*, entre Aspe y Crevillente, en donde no hay tal castillo, sino unas pintorescas ruinas de la molasa, descansando sobre terrenos flojos”.

Sobre la segona, es deia que Nicolau Primitiu “dio otra lección sobre la tendencia a traducir la Toponimia a las lenguas dominantes, citando el caso curioso del latín medieval *Vallis secunda*, por *Vall de Segó* y Valle de Segón, actualmente los Valles de Sagunto”.¹⁶

Al llarg del curs 1944-45, hem de destacar la intervenció de Nicolau Primitiu en la primera sessió del curs, celebrada el 9 de febrer de 1945, en la qual “el presidente dio dos lecciones sobre Neotoponimia, especialmente de la provincia de Castellón”.¹⁷ Poc després, tal com indica *Anales*, “el presidente dio otras dos lecciones sobre la Paleotoponimia histórica que aparece en la *Ora Marítima* de Rufo Festo Avieno, al describir las costas valencianas, trabajo que será publicado oportunamente”. Concretament, tal i com consta en l’acta de la sessió del 2 de març de 1945, el president llegí “unes notes sobre Paleotoponímia històrica castellonenca comprenent els paleotopònims Cherronesos i Palus Nacararum”.¹⁸ En aquesta sessió, Joan Josep Senent “indicà la conveniència de dispondre d’un mapa que permeta seguir les lliçons de toponímia i arqueologia ab fruit”.

¹⁶ Sobre aquesta qüestió publicà l’article “De Paleotoponímia. Sobre los sufijos toponímicos –N y –NT” (*Almanaque Las Provincias* per a 1943, p. 393-403).

¹⁷ Posteriorment publicà l’article “Neotoponimia castellanense”, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, t. XXI núm. 3, maig-juny 1945, p. 153-160.

¹⁸ Aquestes notes les publicà en l’article “Paleotoponimia històrica castellanense”, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, t. XXIX núm. 2, abril-juny 1953, p. 77-94.

S'ha de dir que encara que el 1942 es creà la Secció de Toponímia i Paleotoponímia i nasqué també la de Prehistòria i Arqueologia, en la pràctica van funcionar unides totes dues fins al curs 1946-47, i fins i tot, les actes de les dues Seccions s'hi redactaven juntes. De fet, la revista *Anales* (núm. 12, p. 61) informava sobre la Secció d'Arqueologia i Prehistòria que:

“Creada al mismo tiempo que la de Toponimia i Paleotoponimia fue designado para su organización y presidencia el Director de Número don Juan José Senent Ibáñez, quien, a causa de una indisposición pertinaz, no pudo cumplir su cometido, por lo que la Junta de Gobierno del Centro acordó, para el curso siguiente, que, en el ínterin, fuese la misma Sección de Toponimia i Paleotoponimia la que se ocupase de los asuntos de la de Arqueología y Prehistoria”

De fet, podem dir que, talment com posava de manifest el resum d'*Anales* (p. 64), “en el último curso [1943-44] continuaron las tareas de la Sección [de Prehistòria i Arqueologia], como un aditamento a la de Toponimia i Paleotoponimia”

La realitat era, però, una altra; la major part dels membres d'ambdues seccions eren pràcticament els mateixos, i els temes que els interessaven estaven relacionals amb l'estudi de la nostra prehistòria, sobretot, a través de les troballes arqueològiques realitzades en els pobles on residien. Normalment, els membres de la Secció ocupaven el càrrec de cronista municipal i el de director corresponent del Centro de Cultura Valenciana, com era el cas de Vicente Llatas, gran amic de Nicolau Primitiu i mestre de Villar del Arzobispo, d'Andreu Monzó, rector d'Albalat dels Tarongers, de Camil Visedo, d'Alcoi, de Carmel Giner Bolufer de Pego, de Josep M. Parra d'Alzira o de Baldomer Vendrell de Sueca. Per aquest motiu, les qüestions estrictament toponímiques que s'hi tractaven eren les que presentava Nicolau Primitiu en les sessions d'aquesta Secció, limitant-se la resta de membres a aportar, ocasionalment, estudis puntuals sobre els topònims de les seues poblacions, mentre que les qüestions arqueològiques ocupaven pràcticament la major part del temps de la sessió, celebrades sempre el mateix dia, primer la de Toponímia i després la de Prehistòria i Arqueologia. Així fou fins al curs 1946-47 que, en la primera sessió, Nicolau Primitiu explicà els motius que el portaven a separar completament les dues seccions i a convocar-les dies separats, la d'Arqueologia el primer dimarts de cada mes, i la de Toponímia, el tercer divendres:

“El President va explicar que per conveniència, més bé, de la Secció de Toponímia i Paleotoponímia havia decidit separar les dues Seccions, aquesta i la d'Arqueologia i Prehistòria, que era a celebrar-se, car aquesta darrera absorbia ad aquella; i com la d'Arqueologia havia celebrat les seues sessions conjuntament ab la de Toponímia resultava que no tenia acta separada, estant la present la primera”.¹⁹

Per altra banda, en l'Acta de la Secció de Toponímia i Paleotoponímia també donava la mateixa explicació:

¹⁹ Acta de la Secció d'Arqueologia i Prehistòria, núm. I del curs 1946-47, 18 de febrer de 1947. Arxiu del Centro de Cultura Valenciana. Carpeta Secció de Toponímia i Paleotoponímia.

“El President exposa que, fins l’acta acabada d’aprovar, ço és, l’acabament del curs anterior, les Seccions de Toponímia i d’Arqueologia es donaven juntes i en una mateixa sessió, la segona darrere de la primera citada; el cas, però, estava que la d’Arqueologia absorbia la de Toponímia, no deixant ni espai ni temps per ad aquesta, raó per la qual havia decidit separar-les, ab actes i sessions pròpies de cascuna”.²⁰

Per tant, la idea era que la Secció de Toponímia i Paleotoponímia tingués actes pròpies i els temes que s’hi tractaren foren estrictament d’aquesta matèria. En aquesta primera sessió, es presentà el treball de Ventura Pascual Beltran, de Xàtiva, “Algo de toponimia setabense”,²¹ també es parlà sobre unes notes lliurades per Bernat Martínez Martínez, mestre d’escola d’Énguera, sobre el dialecte engueri²² i un estudi de Vicente Llatas Burgos sobre els parlars de Villar de l’Arzobispo.²³ A més, Nicolau Primitiu va llegir “el principi d’un informe sobre Paleotoponímia valenciana, aprop de topònims compostos per les arrels cad, cat, gad, gat, i el pre-cata, el qual estudi pensa continuar en sessions successives”. Un altre dels temes que tractà Nicolau Primitiu fou sobre la toponímia d’Ulldecona i del seu interès, i de “certa toponímia que sembla indicar que les poblacions que la porten no sempre han estat on són ara i cita els casos de Cullera, Benicarló i alguns altres”.²⁴ Ara bé, en aquesta primera sessió de la secció, en començar el torn lliure d’intervencions, totes elles derivaven cap a qüestions arqueològiques, per la qual cosa el President hagué de recordar que “aquests assumptes són pròpris de la Secció d’Arqueologia i Prehistòria, a més bé”.²⁵ Aquesta idea de Nicolau Primitiu de separar les dues Seccions, fent reunions i actes separades, va durar ben poc. Sembla ser que l’excés de treballs de l’il·lustre valencianista, que recordem que en aquests moment tenia ja setanta anys, el van portar a reconsiderar l’anterior decisió i fer marxa enrere. Així ho explicava en la sessió del 20 de maig de les “Seccions de Toponímia i Paleotoponímia i d’Arqueologia, reunides, atra volta”: “El President dóna compte de estar-li impossible el portar les dues sessions per separat i que ha decidit per tornar a juntar-les com estaven els curs passats. El que s’aprova (Quin remei queda?)”.

Com podem imaginar, en aquesta sessió, les qüestions tractades van ser ja totalment de temàtica arqueològica. En la següent sessió, celebrada l’1 de juliol de 1947, va passar el mateix, exceptuant que Nicolau Primitiu llegí un treball sobre “Paleolingüística valenciana, estudiant les paraules *Bregar*, *Combregar* i *Comunió*”.²⁶

²⁰ Acta de la Secció de Toponímia i Paleotoponímia, núm. I del curs 1946-47, 7 de febrer de 1947. Arxiu del Centro de Cultura Valenciana. Carpeta Secció de Toponímia i Paleotoponímia.

²¹ Aquest treball fou publicat en *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, 1948, p. 108-119, i 1949, p. 127-138.

²² Aquest treball fou publicat en *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, 17, 1947, gener-abril, p. 83-87, amb el títol “Breve estudio del dialecto enguerino”.

²³ Aquest treball fou publicat en *Anales del Centro de Cultura Valenciana* (1948, p. 24-29), amb el títol de “Toponimia villarense”.

²⁴ Trobarem referències d’aquesta sessió a *Las Provincias*, 13 de febrer de 1946.

²⁵ En aquesta primera sessió de la Secció de Toponímia i Paleotoponímia actuà com a secretari Carles Salvador, membre de la secció des dels primers anys, i que ja havia exercit aquesta funció en altres ocasions.

²⁶ Aquest treball va ser publicat en l’*Almanaque Las Provincias para 1948*, p. 483-489, amb el títol de “Paleolingüística Valenciana”, del qual confeccionà una separata de 100 exemplars.

Al llarg del curs 1948-49 les sessions i les actes de les dues Seccions s'hi feien conjuntament. En la primera reunió de la Secció de Toponímia i Paleotoponímia, del 23 de novembre de 1948, pel que feia a toponímia s'hi tractaren les qüestions següents, segons consta en l'acta de la sessió, tot i que no s'especifica l'autor de cadascuna de les intervencions:

“Mots aglutinats de la Toponímia:

- a) Aglutinació de l'article *Al*: Albufera—Bufera (Menorca), Albalat—Balat (Popular), Alberca—Berca (Algemesí), Alginet—La Gineta (Albacet) i El Quinete (Gátova).....
- b) Falses aglutinacions de l'article *Al*: Alpont, Alberic, Albània
- c) Duplicació de l'article: L'Albufera, L'Alverger, L'Anginent, L'Andenia, L'Anquart.....
- d) Històrics: Iliberi, Iliturgi.....
- e) Falsos: Ilici.....”²⁷

Sobre la Secció d'Arqueologia s'especificava en aquesta mateixa acta que “aquesta Secció no s'obri aquest curs oficialment fins no hi haja nou President, per ad ella. Mentres es donarà en aquesta Secció de Toponímia”.

A partir de l'acta d'aquesta sessió, tan sols es conserven a l'Arxiu del Centro de Cultura Valenciana, hui Real Acadèmia de Cultura Valenciana, els esborrany de les actes de les sessions realitzades fins al 2 de març de 1951. En tot cas, encara podem extraure algunes dades sobre les activitats que s'hi duïen a terme.

En la sessió del 21 de desembre de 1948 es parlà d'unes conferències de Manuel Sanchis Guarner,²⁸ i “també de toponímia, de la importància dels topònims aglutinats”. A la reunió del 4 de gener de 1949 tan sols van assistir Vicente Llatas i Nicolau Primitiu, i a les següents, l'assistència també fou bastant reduïda. Els temes tractats eren, sobretot, lingüístics: a la sessió del 25 de gener del 1949 “es parla de toponímia i de llengua”, i assisteix Josep Giner i Marco, el qual havia estat nomenat Agregat-Col·laborador el 7 de febrer de 1947. A la sessió de l'1 de febrer de 1949, únicament van assistir Nicolau Primitiu i Lluís Archelós, i “parlem de llengua ibèrica”, i a les dues sessions següents, el 8 i el 15 de febrer, amb idèntica assistència tracten “de diverses coses”.

El dia 24 de febrer de 1948 se celebrà reunió conjunta de les dues Seccions, i pel que feia a les qüestions toponímiques tractades, Nicolau Primitiu impartí una lliçó de paleotoponímia, l'esquema de la qual reproduïm:

“Lliçó sobre'ls paleotopònims Menorca i Mallorca, comparats ab els històrics Maenaca (grec, Mainake) i Malaca.

- a) En cartes reals apareix Mallorca i també Menorca i Mallorca.
- b) En cartes missives apareix Ciutat i illa de Mallorca.
- c) Maiorca i Maiorga, portugueses.
- d) Al N. d'Escòcia les illes Orcades.
- e) Conseqüència: Menorca = Badia menor; Mallorca = Badies majors.
- f) Maenaca i Malaca, hui Malaga.

²⁷ Acta de la Secció de Toponímia i Paleotoponímia, núm. I del curs 1948-49, 23 de novembre de 1948. Arxiu del Centro de Cultura Valenciana. Carpeta Secció de Toponímia i Paleotoponímia.

²⁸ Es tracta de les quatre conferències pronunciades per Manuel Sanchis Guarner entre els dies 14 i 17 de desembre de 1948 a la Institució Alfons el Magnànim, amb el títol d'“Història lingüística de València”.

- g) Ciutat, península i estret de Malaca, a la Índia.
 h) Conseqüència: Maenaca = Caleta; Malaca, cala gran, quasi badia.
 i) Orca i Aca pertanydran, probablement a dues llengües diferents”.²⁹

El 6 d'abril del mateix any, també se celebrà reunió de les dues Seccions, i Nicolau Primitiu donà una nova xerrada sobre toponímia, en aquesta ocasió sobre “Quartonda”.³⁰

“Secció de Toponímia i Paleotoponímia: Lliçó sobre Quartonda (Quatretonda).

Etimologia popular: “Els quatre de Tonda”. No's tenen notícies de que's diguera Tonda enjamai.

En el Repartiment apareix Quartonda ja i la gent anciana del poble encara heu diu aixís.

La Quarte, pronunciada Quart ens posa sobre avís del gènere possible de Quartonda i en aquest cas podríem hipotèticament descompondre'l aixís: La-Quart-onda.

Onda potser adjectiu femení i confirma la forma femenina de Quart, que apareix en La Quarte de l'antic Franc-Comtat de França.

Al Regne tenim una Onda prop de Castelló. Ací substantiva. Hi han molts topònims que d'adjectius passaren a substantius.

Segons Cortés (*Diccionario...*) aquesta Onda fon la que apareix en els Itineraris llatins però que és grega i que significa “fons”, és a dir “onda”, i que després els castellans (?) la traduïren. Aquesta Onda també apareix al Repartiment.

Rull Villar (“Noticiario histórico de Onda”, p. 14, 27 i 30) segueix a Cortés en les seues opinions principals.

Hi roman averiguar el significat de Quart. Alguns opinen que'l nostre Quart de Poblet es diu aixís per estar a un “quart” de llegua de València; emperò hi ha alamon Quart que encara que puguen estar a un quart de qualsevol lloc tornen un poc infantil la tal etimologia. Tots els Quart que hem examinat es troben en pla i junt a una corrent d'aigua, però que'l topònim poguera obedir ad aquestes característiques i significar “Llit de riu, mare, barranc, etc.”

Hi ha una paraula “quartejar” que significa “fer a quarts”; també, però, significa, partir, fendre's i deu tindrès present el riu Tajo, el Tajo de Ronda, el Segre, de Segregar, el Segart, de segar. Quartejar no existix en altre dialecte bacavés que'l valencià.

Doncs hem de supondre que Quartonda equival a “El Barranc fondo” o “La Sèquia fonda”. Hui diuen La Sèquia al barranc que passa per Quartonda. En quant a que Onda siga castellà hem de fer observar que és provençal; car és més lògic”.³¹

Al mes següent, l'11 de maig de 1948, se celebrà una altra reunió on “es parla de l'*Ora Marítima* i especialment dels ibers”. En la sessió del 8 de juny de 1948, Domènec Fletxer es farà càrrec de la Secció de Prehistòria i Arqueologia, i dels fitxers corresponents

²⁹ Acta de la Secció de Toponímia i Paleotoponímia, curs 1948-49, 24 de febrer de 1948. Arxiu del Centro de Cultura Valenciana. Carpeta Secció de Toponímia i Paleotoponímia.

³⁰ Aquests estudis els recollirà després a l'article “De Paleotoponímia valenciana: Onda i Quartonda”, *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, 1949, núm. 21, p. 65-99. Sobre aquest article, vegeu Climent (2006: 90-103).

³¹ Acta de la Secció de Toponímia i Paleotoponímia, curs 1948-49, 6 d'abril 1948. Arxiu del Centro de Cultura Valenciana. Carpeta Secció de Toponímia i Paleotoponímia.

acumulats al llarg dels anys. Finalment, en la darrera sessió del curs 1947-48, del 22 de juny de 1948, “es parla dels orígens de la llengua valenciana”.

Per altra banda, de l'any 1949 no ens consta l'existència de cap acta de les sessions de la Secció de Toponímia i Paleotoponímia, la qual cosa no vol dir que no se'n realitzés cap. Del curs 1949-50 es conserven uns esborranys: a la primera sessió només assistí Nicolau Primitiu, que escriu que “no està encara inaugurat el curs”. A la segona, el 21 d'abril de 1950, i a la tercera, 5 de maig de 1950, passà el mateix. A la quarta, amb escassa assistència, es va parlar d'alguns topònims, Alpont, Alpera, Alberic, i s'informà de la separació de les dues Seccions.

Al curs 1950-51, Nicolau Primitiu va intentar iniciar les reunions, però, el 16 de febrer de 1951, escriu que “encara que hac vingut dos o tres divendres, no hac obert el curs oficialment”, i és del mes de març l'última referència que tenim, sense que s'arribara a celebrar cap nova reunió. La Secció de Toponímia i Paleotoponímia desapareixia davant de la indiferència dels propis membres, malgrat els esforços de Nicolau Primitiu per mantindre-la.

Aquest fet, si més no, venia a posar de manifest una realitat: el estudis de toponímia que Nicolau Primitiu havia intentat implantar des del Centro de Cultura Valenciana no havien fructificat entre els estudiosos valencians, entre altres coses per l'estreta relació entre toponímia i llengua, i per les singulars teories defensades per Nicolau Primitiu sobre l'origen del valencià, fent-lo derivar de les primitives llengües ibèriques.

Referent a la seua defensa de la teoria iberista sobre l'origen del valencià, Nicolau Primitiu explica en una carta a Josep Giner i Marco, com en cap altre text publicat fins aleshores, els veritables motius del seu entossudiment amb aquesta idea, i que com comprovarem tenia una motivació ben sòlida. Es tractava de “donar una cimentació més ampla i profunda a la nacionalitat comuna per lo qual no res perden els catalans ni ningun altre poble de la Bacàvia; és, per tant, donar base ferma i indiscutible al dret de sobreviure, superior al dels castellans i al de quasi totes les nacions-estat actuals, és demostrar [...] que som noresmenys que'ls hereus directes dels ibers”.³² Senzillament el nacionalisme de Nicolau Primitiu el portava a intentar construir un passat quasi mític que servís com un signe d'identitat en la reconstrucció de la personalitat valenciana.

Aquestes idees iberistes havien tingut una especial rellevància durant el primer terç del segle XX, però ara, a la dècada de 1950 no tenien pràcticament seguidors.³³ Els investigadors valencians seguiran el camí encetat per la Universitat amb teories molt més contrastades i demostrables científicament. En definitiva, les teories de Nicolau Primitiu tenien una base molt feble, i es podien explicar simplement aplicant la teoria de la influència del substrat en la formació de les llengües, la qual cosa podria justificar l'existència de topònims actuals en èpoques antigues. L'hora de Nicolau Primitiu en el camp de la toponímia havia acabat.

En tot cas, tant pels articles i estudis sobre toponímia que Nicolau Primitiu publicà al llarg de la seua vida, com per la immensa tasca de divulgació i d'estímul entre els investigadors valencians des del Centro de Cultura Valenciana, el fan ben mereixedor del reconeixement per part dels estudiosos actuals sobre toponímia com un dels primers investigadors d'aquesta moderna disciplina, i per suposat, com el més gran activista en favor d'ella, sobretot en una època històrica en què aquesta matèria era pràcticament desconeguda.

³² Carta de Nicolau Primitiu a Josep Giner, 24 de Novembre de 1949. Caixa 28. Arxiu Personal de Nicolau Primitiu. Biblioteca Nicolau Primitiu. Biblioteca Valenciana.

³³ Sobre aquesta qüestió, vegeu el nostre article Climent (2006: 91-94).

APÈNDIX DOCUMENTAL

Reglament de la Secció de Toponímia i Paleotoponímia, 1943

“Centro de Cultura Valenciana. Sección de Toponimia y Paleotoponimia. Ordenación.

A) De la organización

1.- Esta Sección dimana de un acuerdo de la Junta de Gobierno de 6 de Junio de 1942.

2.- Esta Sección acata los Estatutos y Reglamentos del Centro de Cultura Valenciana, así como la autoridad de sus Juntas de Gobierno, y todas sus actividades se desenvolverán dentro de estas disciplinas.

3.- La Sección será organizada y dirigida por un Director de Número, nombrado por la Junta de Gobierno, el cual tomará el nombre de Presidente.

4.- Una vez nombrado este, procurará reunir los individuos que considere convenientes, por sus aficiones o profesión, para constituir una Comisión Directiva de la Sección.

5.- Esta Comisión, además del Presidente, se compondrá de un Vice-Presidente, un Secretario, un Vice-Secretario y de un Director de excursiones. El cargo de Vice-Presidente habrá de recaer en un Director de Número o Correspondiente. Los demás cargos podrán ser desempeñados por Agregados-Colaboradores de la Sección.

6.- Los Directores de Número pertenecen a la Sección, por derecho propio, y pueden asistir a sus sesiones sin aviso previo, cuando gusten. Los Directores Correspondientes pueden pertenecer a ella sin más requisito que pedirlo al Presidente de la misma. Los que no sean Directores se llamarán Agregados-Colaboradores y para su nombramiento será necesaria la presentación por dos individuos de la Sección o por el Presidente y su nombramiento será potestativo de la misma; pero llevado al conocimiento y aprobación de la Junta de Gobierno.

7.- Los Agregados-Colaboradores vienen obligados a asistir o enviar notas convenientes a la Sección por lo menos una vez cada curso. Los que no cumplan este requisito, sin causa justificada, podrán ser dados de baja el primer año, y si se tolera, serán baja automática el segundo curso de su injustificada ausencia de los trabajos de la Sección.

8.- Los cargos de la Comisión, además de ser nombrados por la Sección, habrán de ser aprobados por la Junta de Gobierno. Estos cargos serán confirmados o renovados al principio de cada curso, exceptuado el de Presidente, cuyo nombramiento o remoción es solamente potestativo de la Junta de Gobierno.

9.- El nombramiento de los cargos de la Comisión, excepto el de Presidente, se hará por un oficio firmado por éste y el Secretario General del Centro, e igualmente el de los Agregados-Colaboradores.

10.- La Sección no propondrá a la Junta de Gobierno, para Director de Número a ningún individuo que no sea ya Correspondiente, ni para Correspondiente a ninguno que no sea ya Agregado-Colaborador.

11.- Se celebrará una sesión reglamentaria, por lo menos, cada mes, exceptuados los de vacaciones estivales o por otras causas justificadas. La Sección acordará el día de la sesión o sesiones mensuales, así como la duración de las vacaciones estivales.

12.- El local para celebrar las sesiones, reglamentariamente será el del Centro de Cultura. No obstante si la Sección considerara oportuna la reunión en otro lugar, consuetudinariamente, podrá efectuarlo mediante la aprobación de la Junta de Gobierno.

B) Del trabajo

13.- El trabajo de la Sección debe comprender:

- a) La aportación de datos para la formación de un Diccionario toponímico de la Región valenciana.
- b) El estudio de las etimologías de los topónimos.
- c) Las excursiones que sean necesarias para dicho estudio.
- d) La investigación en los documentos y libros de topónimos, formas toponímicas y datos necesarios.
- e) La bibliografía toponímica.
- f) Las conferencias que convengan para la divulgación de los estudios.
- g) La colaboración en los Anales del Centro de Cultura.
- h) La recensión, por lo menos anual de los trabajos de la Sección.
- i) La formación de un fichero de toponimia.
- j) Recoger grabados, fotografías, mapas y demás documentos que tengan relación con la Sección.
- k) Llevar un libro de actas que refleje las actividades de la misma.

14.- La labor del Presidente y la del Vice, en ausencia del primero, o por su delegación, será la siguiente:

- a) En las sesiones señalar los asuntos a tratar y su orden, encauzar las discusiones y cortarlas y abrir y cerrar las sesiones.
- b) Poner la Comisión en relación con la Junta de Gobierno y las demás Secciones, mediante los individuos delegados de la dicha Junta.
- c) Resolver aquellos asuntos urgentes de la Sección, que no admitan demora, dando cuenta en la sesión más próxima.
- d) Dirigir y proponer aquellos trabajos o estudios reglamentarios o según acuerdos sucesivos de la Sección.
- e) Dar curso reglamentario a los acuerdos de la misma.

15.- La labor del Secretario y la del Vice, en ausencia de aquel, será la siguiente:

- a) Redactar las actas de las sesiones y leer las de las anteriores.
- b) Extender las papeletas de citación para las sesiones.
- c) Tomar las notas de interés en las sesiones.
- d) Redactar las notas de prensa y los oficios que sean de la incumbencia de la Sección.

16.- La labor del Director de Excursiones será la siguiente:

- a) Preparar y dirigir aquellas que acuerde la Sección.
- b) Tomar notas en las mismas para redactar el informe conveniente en la sesión que corresponda.

17.- Toda modificación o ampliación de este reglamento de estudio, además del acuerdo de la Sección y aprobación de la Comisión de la misma, habrá de ser sancionado con el Visto-bueno de la Junta de Gobierno del Centro de Cultura Valenciana de Cultura.

18.- Esta Sección podrá ser modificada, suspendida y suprimida a juicio de la Junta de Gobierno, cuando ésta juzgue conveniente.

El Director de Número D. Nicolás-Primitivo Gómez, Presidente designado por la Junta de Gobierno para organizar y presidir la Sección, presenta este reglamento a la aprobación de

la misma, para que, si lo estima conveniente y ajustado a las directrices del Centro de Cultura Valenciana, lo acepte y autorice. Valencia, 1 de Abril de 1943”.³⁴

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CLIMENT, J.D.; “Nicolau Primitiu, Josep Giner i Martí de Riquer. Reflexions al voltant de l’origen i el nom de la llengua dels valencians”. *Almaig*. Vol. 21, (2006), p. 90-103. Ontinyent.
- CLIMENT, J.D.; CASANOVA, E.; “L’aportació toponímica de Nicolau Primitiu”. A: *XXIX Col·loqui de la Societat d’Onomàstica*. Paiporta: Denes, 2003. P. 253-304.
- GÓMEZ CASAÑ, R.; *Nicolau Primitiu Gómez Serrano (1877-1971). Una aproximació a la seua vida*. València: Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1997.
- LLATAS BURGOS, V.; “Toponímia villareense”. *Anales del Centro de Cultura Valenciana* (1948), p. 24-29.
- MARTÍNEZ MARTÍNEZ, B.; “Breve estudio del dialecto enguerino”. *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, 17, 1947, gener-abril, p. 83-87.
- PASCUAL BELTRAN V.; “Algo de toponímia setabense”, *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, 1948, p. 108-119, i 1949, p. 127-138.
- ROCA TRAVER, F.A.; *La Real Academia de Cultura Valenciana*. València: Consell Valencià de Cultura, 1996. (Sèrie Minor, 31).

³⁴ Acta de la sessió del 6 de maig de 1943 de la Secció de Toponímia i Paleotoponímia. Arxiu del Centro de Cultura Valenciana. Carpeta Secció de Toponímia i Paleotoponímia.